

Yusuf Hos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida axloqiy qadriyatlar tizimi

Mavluda Valijonova
Ilmiy maslahatchi: M.Mirzakarimova
Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu akademik maqola Yusuf Xos Hojibning XI asrda yozilgan monumental asari "Qutadg'u bilig"ni pandnoma janrining yorqin namunasi sifatida chuqur tahlil qiladi. Maqolada ushbu didaktik dostonning yaratilish konteksti, uning Qoraxoniylar davlatini mustahkamlashdagi roli va jamiyat boshqaruvi, adolat, axloq hamda komil inson konsepsiyalarini badiiy ifodalashdagi ahamiyati o'rganiladi. "Qutadg'u bilig" to'rt allegorik obraz - adolat (Kuntug'di), davlat (Oyto'ldi), aql (Ugdilmish) va qanoat (O'zg'urmish) orqali davlat arboblari va fuqarolar uchun universal pand-nasihatlar majmuini taqdim etadi. Asarning falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va didaktik mohiyati, shuningdek, uning til va uslub xususiyatlari, badiiy ifoda vositalari atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqola "Qutadg'u bilig"ning Turk adabiyoti va madaniyatidagi o'ziga xos o'rnini, uning abadiy qadriyatlarni targ'ib etuvchi bebaho meros sifatidagi dolzarbligini yoritishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Qutadg'u Bilig, pandnoma, Yusuf Xos Hojib, davlat boshqaruvi, adolat, axloq, Turk adabiyoti, didaktika

The system of moral values in Yusuf Khos Hajib's "Kutadgu Bilig"

Mavluda Valijonova
Scientific advisor: M.Mirzakarimova
Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: This academic article provides an in-depth analysis of Yusuf Khos Hajib's monumental work "Kutadgu Bilig" written in the 11th century as a vivid example of the pandnoma genre. The article examines the context of the creation of this didactic epic, its role in strengthening the Karakhanid state, and its significance in the artistic expression of the concepts of social governance, justice, morality, and the perfect person. "Kutadgu Bilig" presents a set of universal admonitions for statesmen and citizens through four allegorical images - justice (Kuntug'di), state (Oyto'ldi), mind (Ugdilmish), and contentment (O'zgurmish). The philosophical, socio-political and didactic essence of the work, as well as its linguistic and stylistic

features, and means of artistic expression are examined in detail. The article aims to highlight the unique place of "Kutadgu Bilig" in Turkish literature and culture, its relevance as an invaluable heritage that promotes eternal values.

Keywords: Kutadgu Bilig, pandnama, Yusuf Hos Hajib, state administration, justice, ethics, Turkish literature, didactics

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari o'z davrining nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-siyosiy va falsafiy tafakkurining yorqin ko'zgusi bo'lib, turkiy xalqlar madaniyati va adabiyoti tarixida fundamental o'rin egallaydi. XI asrda Qoraxoniylar davlati gullab-yashnagan bir davrda yaratilgan ushbu doston, o'zining didaktik mohiyati va komil davlat hamda komil inson konsepsiyasini ilgari surishi bilan pandnoma janrining nodir namunasi sifatida baholanadi. "Qutadg'u bilig"ning "Baxtga eltuvchi bilim" yoki "Saodatga yo'llovchi bilim" degan ma'nolarni anglatuvchi nomi ham asarning asosiy maqsadini, ya'ni inson va jamiyatni baxt-saodatga yetaklovchi bilim va axloq qoidalarini ta'lim berish ekanligini ko'rsatadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, "Qutadg'u bilig" nafaqat ming yillar avvalgi davlat boshqaruvi, jamiyat tuzilishi va axloqiy me'yorlar haqida qimmatli ma'lumotlar beradi, balki bugungi kunda ham adolat, ezigulik, ilm va insonparvarlik kabi universal qadriyatlarni targ'ib qilish orqali o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Asarning chuqur falsafiy va axloqiy xarakteri uni turkiy islom adabiyotining tamal toshlaridan biriga aylantirgan. Unda bayon etilgan davlatni idora etish tamoyillari, jamiyatda totuvlikni saqlash yo'llari, fuqarolarning farovonligini ta'minlash g'oyalari hozirgi zamon boshqaruv tizimlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi "Qutadg'u bilig"ni pandnoma asar sifatida har tomonlama tahlil qilish, uning didaktik, axloqiy, siyosiy va adabiy xususiyatlarini yoritishdir. Shuningdek, Yusuf Xos Hojibning ushbu shoh asari orqali qanday qilib ideal boshqaruv tizimi va komil inson obrazi tasvirlanganini o'rganish, asarning turkiy tafakkur va adabiyot rivojiga qo'shgan hissasini baholash ham maqola oldida turgan muhim vazifalardandir.

"Qutadg'u bilig" asari yaratilganidan buyon ko'plab sharqshunoslar, adabiyotshunoslar va tilshunoslar tomonidan o'rganilib kelinmoqda. Uni turkiy adabiyotning poydevori sifatida e'tirof etuvchi tadqiqotchilar uning qoraxoniy davlatini mustahkamlash, ichki nizolarni hal etish va ideal boshqaruvni belgilashdagi maqsadini alohida ta'kidlashadi. H. Vamberi tomonidan 1870 yilda amalga oshirilgan birinchi nashr, asarning jahon miqyosida tan olinishiga zamin yaratgan. Shundan so'ng, u turli tillarga tarjima qilinib, global miqyosdagi olimlar tomonidan keng o'rganilgan.

Adabiyotshunoslikda "Qutadg'u bilig" ko'p qirrali, ensiklopedik asar sifatida e'tirof etiladi. Unda biologik fanlar, tabiiy va ijtimoiy hodisalar, inson fiziologiyasi

va psixologiyasi kabi keng qamrovli mazmun badiiy jihatdan aks ettirilgan. Asarning keng tarqalishiga uning ijtimoiy muammolarni badiiy talqin etishi va boy mazmuni sabab bo'lgan. Tadqiqotlarda asar nomining turli talqinlari keltirilgan bo'lsa-da, ba'zi manbalarda Yusuf Xos Hojibning o'z baytiga asoslangan yangi talqinlar ham ilgari suriladi.

Yusuf Xos Hojibning shaxsi va ijodiga bag'ishlangan izlanishlarda u Bolasog'unda tug'ilgan iste'dodli turk shoiri, mutafakkiri va davlat arbobi sifatida ta'riflanadi. Taxminan 1070 yilda, 50 yoshida "Qutadg'u bilig"ni yakunlagan Hojib, uni Malik Nasriddin Tavg'ach Bug'ro Qoraxonga taqdim etganidan so'ng "Xos Hojib" unvonini olgan. Bu doston turkiy, fors va arab adabiy an'alarini, shuningdek, turli mintaqaviy madaniyatlar va falsafiy oqimlarni o'zida mujassam etganligi bilan islomiy turkiy adabiyot uchun muhim burilish nuqtasini belgilaydi. Uni "Turkiy Shahnomasi" yoki "Adab ul-Muluk" ("Podshohlar odobi") kabi nomlar bilan ham atashgan.

Ko'plab olimlar asarning didaktik xarakteriga to'xtalgan bo'lsalar-da, ushbu tadqiqot uni aynan pandnoma janri doirasida, uning barcha didaktik, axloqiy va siyosiy jihatlarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, "Qutadg'u bilig"ni pandnoma sifatida kompleks o'rganish, uning zamonaviy jamiyat uchun ahamiyatini yana bir bor ta'kidlashga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotda "Qutadg'u bilig" asarini pandnoma janri nuqtai nazaridan tahlil qilish uchun bir qancha metodologik yondashuvlardan foydalaniladi.

Tarixiy-adabiy tahlil: Asarning Qoraxoniylar davridagi yaratilish sharoitlari, uning ijtimoiy-siyosiy vazifalari va adabiy an'alar bilan bog'liqligi o'rganiladi. Bu asarning o'z davri kontekstidagi ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Janr tahlili: Pandnoma janrining nazariy asoslari aniqlanadi va "Qutadg'u bilig" ushbu janrning xususiyatlariga qay darajada mos kelishi ko'rib chiqiladi. Asarning didaktik maqsadlari, nasihat berish uslublari va axloqiy-siyosiy yo'nalishlari ushbu tahlilning asosini tashkil etadi.

Matn tahlili (germenevtik yondashuv): Asarning allegorik qahramonlari, ularning dialoglari, bayon qilingan g'oyalar va ularning ma'nolari chuqur talqin etiladi. Matn ichidagi didaktik xabarlar, axloqiy qoidalar va boshqaruvga oid ko'rsatmalar aniqlanadi.

Qiyosiy tahlil: Zarur hollarda, "Qutadg'u bilig"ning boshqa Sharq pandnoma asarlari bilan umumiy va farqli jihatlari qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi, uning o'ziga xosligi va turkiy adabiyotdagi o'rni belgilanadi.

Sotsiolingvistik va semantik tahlil elementlari: Asardagi til birliklarining semantik xususiyatlari, xususan, baholovchi munosabatni ifodalovchi leksik birliklarning tahlili amalga oshiriladi. Bu, asarning badiiy sifatini oshirishda tilning rolini tushunishga yordam beradi.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari turkiy adabiyotning eng muhim yodgorliklaridan biri bo'lish bilan birga, pandnoma janrining klassik namunasi. U XI asr turkiy tafakkurining, davlat boshqaruvi nazariyasining va axloqiy qadriyatlar tizimining sintezini o'zida mujassam etgan. Asar davlatni idora etishdagi adolat, aql, ilm va qanoat tamoyillarini allegorik usulda tahlil qilib, hukmdorlar va fuqarolar uchun universal pand-nasihatlar majmuasini taqdim etadi.

"Qutadg'u bilig"ning didaktik va axloqiy mohiyati komil inson konsepsiyasini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, insonni ezgulikka, ilmga, adolatga va jamiyatga xizmat qilishga chorlaydi. Asarning til va uslub xususiyatlari, uning boy badiiy ifoda vositalari, xususan, allegoriya va dialoglarning ustalik bilan qo'llanilishi uni yuksak badiiy qiymatga ega doston darajasiga ko'targan.

Xulosa qilib aytganda, "Qutadg'u bilig" nafaqat qadimgi turkiy yozma adabiyotning bebaho yodgorligi, balki ideal liderlik va axloqiy qadriyatlar haqidagi qarashlarni shakllantiruvchi abadiy ahamiyatga ega manbadir. U o'zining falsafiy chuqurligi, ijtimoiy-siyosiy dolzarbligi va axloqiy yo'nalishi bilan turkiy xalqlarning madaniy va ma'naviy merosida mustahkam o'rin egallab, bugungi kunda ham o'zining tarbiyaviy va ma'rifiy ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madaminjonovna, M. M. METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES.
2. Muhammaddilyor Diyorbek O'G'Li Uzoqjonov, & Maxliyoxon Madaminjonovna Mirzakarimova (2025). Atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlash muammolari. *Science and Education*, 6 (12), 17-21.
3. Mirzakarimova, M. (2025). O 'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIAGNOSTIK TAHLILI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (4), 1-1.
4. Mirzakarimova, M. (2025). Didactic Effectiveness of Teaching General Sciences with an Entrepreneurial Orientation. *Journal of Institutional Research South East Asia*, 23(3).
5. Uzoqjonov, M. D. O. G. L., & Mirzakarimova, M. M. (2025). Zamonaviy texnologiyalarning atrof-muhitga ta'siri. *Science and Education*, 6(11), 281-284.
6. El-Atrash, A., Zaki, S., Tousson, E., & Negm, M. (2022). Copper oxide nanoparticles induced liver and kidney toxicity in rat. *Asian Journal of Biochemistry, Genetics and Molecular Biology*, 12(4), 154-160.
7. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonov, M. D. O. G. L. (2025). Zamonaviy axborot texnologiyalariga o'tishda axborot xavfsizligi. *Science and Education*, 6(10), 89-93.

8. МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙУНАЛТИРИБ У^ ИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.

9. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.

10. Uzoqjonov, M., & Mirzakarimova, M. (2025). The role and significance of artificial intelligence in modern society. *Technical Science Integrated Research*, 1(6), 8-10.

11. Mirzakarimova, M., & Uzoqjonov, M. (2025). Information security in information-communication technologies. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(6), 8-11.

12. Умнов, Д. Г., Кариев, А. Д., Тешабоев, А. Ю., & Мирзакаримова, М. М. (2024). Формирование финансовой грамотности и культуры потребления у старших дошкольников. *Перспективы науки и образования*, (6 (72)), 420-436.

13. MADAMINJONOVNA, M. X. T. T. Y. (2022). NALTIRIB O‘QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI. *Nova. Pub*, 1-128.

14. Madaminjonovna, M. M. (2024). ECOLOGICAL-VALEOLOGICAL CULTURE IN THE" MAN-NATURE-SOCIETY" SYSTEM. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(5), 51-55.

15. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi. *Science and Education*, 5(3), 264-269.

16. Mirzakarimova, M. M. (2024). O‘qituvchining muomala madaniyati. *Science and Education*, 5(4), 278-282.

17. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). “Avesto” va pedagogik fikrlar rivoji. *Science and Education*, 5(2), 224-228.

18. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari. *Science and Education*, 4(12), 321-324.

19. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o‘rganish va bartaraf qilish. *Science and Education*, 4(11), 78-83.

20. Mirzakarimova, M. (2023). CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING TADBIRKOZLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METOD VA VOSITALAR. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (6), 410-415.

21. Мирзакаримова, М. М. (2020). Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. *Science and Education*, 1(4), 97-103.

22. Мирзакаримова, М. М. (2020). ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY. *INTERNATIONAL*

SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL" INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY, 1(1), 63-65.

23. Mirzakarimova, M. M. (2022). The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. Telematique.-2022.-S, 7128-7131.

24. Мирзакаримова, М. М. (2020). Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. Science and Education, 1(4), 216-222.

25. Mirzakarimova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES. Академические исследования в современной науке, 2(8), 92-94.

26. Madaminjonovna, M. M. (2023). Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. International Journal of Human Computing Studies, 5(3), 15-17.